



سخن نخست

تسهیل دسترسی به اسناد آرشیو ملی ایران

غلامرضا عزیزی^۱

در اصل بیست و چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مفهوم آزادی بیان به رسمیت شناخته شده است: «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند، مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند.»

در اصل ۱۷۵ قانون اساسی نیز به موضوع آزادی بیان در صدا و سیما پرداخته شده است: «در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، آزادی بیان و نشر افکار با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور باید تأمین گردد.»

قانون توجه این اصل، معطوف به آزادی مطبوعات و آزادی بیان در صدا و سیما، با دو قید مخل نبودن به مبانی اسلام و حقوق عمومی، است.

در ماده ۵ قانون مطبوعات نیز به نوعی به حق مطبوعات در دسترسی به اطلاعات اشاره شده است. در این قانون توجه به کسب و انتشار اخبار در عبارت زیر بیان شده است: کسب و انتشار اخبار داخلی و خارجی که به منظور افزایش آگاهی عمومی و حفظ مصالح جامعه باشد، با رعایت این قانون حق قانونی مطبوعات است.

اینها موادی از قانون اساسی و قانون مطبوعات بود که به طور ضمنی به حق دسترسی به اطلاعات اشاره داشت. اما جدی‌ترین اقدام در این زمینه در ایران، تصویب قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مشتمل بر ۲۳ ماده و ۷ تبصره است.

این قانون در ششم بهمن سال ۱۳۸۷ در جلسه علنی مجلس شورای اسلامی تصویب شد

۱. مربی، عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، رئیس پژوهشگاه اسناد؛
greazizi@gmail.com.



و در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۳۱ از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام یک تبصره ذیل ماده (۱۰) الحاق شد.

بر اساس این قانون، هر شخص ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد، مگر آن که قانون منع کرده باشد.

همچنین بر اساس این قانون استفاده از اطلاعات عمومی یا انتشار آن‌ها تابع قوانین و مقررات مربوط خواهد بود. بر این اساس، هر شخصی حق دارد از انتشار یا پخش اطلاعاتی که به‌وسیله او تهیه شده ولی در جریان آماده‌سازی آن برای انتشار تغییر یافته است جلوگیری کند، مشروط به آنکه اطلاعات مزبور به سفارش دیگری تهیه نشده باشد که در این صورت تابع قرارداد بین آن‌ها خواهد بود.

بر اساس این قانون، اجبار تهیه‌کنندگان و اشاعه‌دهندگان اطلاعات به افشاء منابع اطلاعات خود ممنوع است مگر به حکم مقام صالح قضائی و البته این امر نافی مسئولیت تهیه‌کنندگان و اشاعه‌دهندگان اطلاعات نیست.

بر این اساس، مؤسسات عمومی مکلفند اطلاعات موضوع این قانون را در حداقل زمان ممکن و بدون تبعیض در دسترس مردم قرار دهند.

قانون مذکور همچنین تصریح می‌کند که هر یک از مؤسسات عمومی باید جز در مواردی که اطلاعات دارای طبقه‌بندی است، در راستای نفع عمومی و حقوق شهروندی دست‌کم به‌طور سالانه اطلاعات عمومی شامل عملکرد و ترازنامه (بیان) خود را با استفاده از امکانات رایانه‌ای و حتی‌الامکان در یک کتاب راهنما منتشر سازند و در صورت درخواست هریک از شهروندان با اخذ هزینه تحویل دهند.

چنانچه اطلاعات درخواست‌شده مربوط به حریم خصوصی اشخاص باشد و یا در زمره اطلاعاتی باشد که با نقض احکام مربوط به حریم خصوصی تحصیل شده است، درخواست دسترسی باید رد شود.

مؤسسات مشمول این قانون مکلفند در مواردی که ارائه اطلاعات درخواست شده به اموری چون امنیت و آسایش عمومی، پیشگیری از جرائم یا کشف آن‌ها، بازداشت یا تعقیب مجرمان، ممیزی مالیات یا عوارض قانونی یا وصول آن‌ها و اعمال نظارت بر مهاجرت به کشور لطمه وارد می‌کند از دادن آن‌ها خودداری کنند.

همچنین به‌منظور حمایت از آزادی اطلاعات و دسترسی همگانی به اطلاعات موجود در مؤسسات عمومی و مؤسسات خصوصی که خدمات عمومی ارائه می‌دهند، تدوین برنامه‌های اجرائی لازم در عرصه اطلاع‌رسانی، نظارت کلی بر حسن اجراء، رفع اختلاف در چگونگی ارائه اطلاعات موضوع این قانون از طریق ایجاد وحدت رویه، فرهنگ‌سازی، ارشاد و ارائه نظرات



مشورتی، کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات به دستور رئیس‌جمهور تشکیل می‌شود. بر اساس این قانون، کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات با ترکیب وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی (رئیس کمیسیون)، وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات یا معاون ذیربط، وزیر اطلاعات یا معاون ذیربط، وزیر دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح یا معاون ذیربط، رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (معاون برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور) یا معاون ذیربط، رئیس دیوان عدالت اداری، رئیس کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی و دبیر شورای عالی فناوری اطلاعات کشور تشکیل می‌شود.

هر شخصی اعم از حقیقی یا حقوقی که در نتیجه انتشار اطلاعات غیرواقعی درباره او به منافع مادی و معنوی وی صدمه وارد شده است حق دارد تا اطلاعات مذکور را تکذیب کند یا توضیحاتی درباره آن‌ها ارائه دهد و مطابق با قواعد عمومی مسئولیت مدنی جبران خسارت‌های واردشده را مطالبه کند.

و اما دسترسی به اسناد آرشیوی ملی ایران؛ نخستین بار در تیرماه ۱۳۶۲ «آئین نامه نحوه دسترسی به اسناد آرشیوی سازمان اسناد ملی ایران» در آرشیو ملی ایران به تصویب رسید که بر اساس ماده ۳ کلیه اسنادی که برای همیشه به خزانه سازمان انتقال مییابد و مدت چهل سال تمام از تاریخ ایجاد آن‌ها گذشته است را قابل دسترسی و مراجعه عموم اعلام کرد مگر در موارد الف: اسنادی که افشای آن‌ها به دلایلی مغایر با مصالح عمومی حفظ امنیت عمومی و منافع عامه مردم باشد. ب: اسنادی مربوط به افراد که افشای آن‌ها موجب تضییع حقوق اشخاص ذیربط باشد. ج: اسنادی که با تقاضای کتبی رئیس مؤسسه انتقال دهنده دسترسی و مراجعه به آن‌ها به‌خاطر رعایت مصالح عمومی کشور یا حفظ منافع عامه مردم و یا مصالح اداری سازمان انتقال دهنده برای مدتی بیش از چهل سال مذکور ممنوع یا محدود اعلام شده باشد. در آئین نامه چنین در نظر گرفته شده بود که این اسناد بنا به پیشنهاد رئیس سازمان و تأیید شورای سازمان دسترسی به اسناد تابع مدت محدودیت یا ممنوعیتی خاص (حداکثر تا هشتاد سال) قرار داشته باشد.

این آئین نامه در سال ۱۳۹۱ با توجه به رویکرد سازمان در تسهیل دسترسی به اسناد موردبازنگری قرار و اصلاح قرار گرفت. همچنان که اشاره شد بر اساس آئین نامه‌های قبلی، اسناد موجود در مخازن آرشیوی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران حداقل پس از چهل سال (به‌جز در موارد خاص) در اختیار پژوهشگران قرار داده می‌شد.

این رویه در آرشیوها معمول است؛ بدین صورت که دسترسی به اسناد آرشیوی، پس از طی یک دوره مشخص زمانی که در سیاست دسترسی مراکز آرشیوی آورده می‌شود، امکان پذیر می‌باشد. پس از گذشت آن دوره زمانی، «تاریخ آزادسازی اسناد» فرا می‌رسد. این محدودیت



دوره زمانی، در کشورهای مختلف، از پنج تا صد سال، متفاوت است. البته این زمان‌ها، حداکثر زمان اعمال محدودیت نیست و بر اساس قانون و مقررات هر کشور، آرشیوها محدودیت‌های دیگری برای افزودن زمان ممنوعیت مراجعه کاربران به اسناد، افزون بر زمان مقرر برای آزادسازی اسناد، پیش رو دارند.

اینک با اصلاحات به عمل آمده، اسناد بعد از تنظیم و توصیف، وارد چرخه اطلاع‌رسانی می‌شوند و امکان دسترسی برای مراجعان را دارد و نیاز نیست حتماً چهل سال از تاریخ ایجاد آن گذشته باشد. البته این آئین‌نامه موارد مستثنی از اطلاع‌رسانی را نیز مشخص کرده است. از جمله اعمال محدودیت برای اسنادی که محتوای آن‌ها به نحوی مربوط به مسائلی از قبیل اطلاعات محرمانه تجاری، مالی، شخصی و یا نظم عمومی، سلامت و اخلاق عمومی و مواردی از این دست باشد.

این اصول نه تنها در آرشیوهای ملی که تقریباً در همه دستگاه‌ها و مؤسسه‌های کشورها مورد توجه قرار گرفته است. برای مثال یکی از محدودیت‌های موضوع ماده ۱۹ کنوانسیون بین‌المللی مدنی و سیاسی مصوب سال ۱۹۹۹ به حفظ امنیت ملی، نظم عمومی، سلامت و اخلاق عمومی باز می‌گردد.

اسناد پس از طی مراحل قانونی و اداری، به کلیه اتباع ایرانی قابل ارائه است. اتباع خارجی هم با طی یک روال اداری که در بیشتر آرشیوهای ملی لحاظ می‌شود، امکان دسترسی به این اسناد را خواهند داشت.

